

Наталія ДИКА,

*доцент кафедри методики навчання
української мови Київського міського
педагогічного університету ім. Б.Грінченка*

КУРС СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ТЕСТИ І

ЗАВДАННЯ

Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія

Курс “Сучасна українська літературна мова” передбачає фахове ознайомлення студентів-філологів педагогічних інститутів з теоретичними і практичними аспектами структури української мови на різних етапах їх функціонування.

Мета курсу: дати студентам систематизовані відомості з усіх розділів науки про мову, допомогти опанувати її норми, сформувати вміння і навички практичного використання знань з теорії сучасної літературної мови, виробити міцні навички культури усного й писемного мовлення, орфографічні та пунктуаційні навички.

Завдання курсу:

- формувати лінгвістичну компетенцію, що охоплює знання з усіх розділів курсу сучасної літературної мови, сприяти засвоєнню термінологічної бази і понять, необхідних для усвідомленого сприйняття мовознавчих наук;
- удосконалювати й розвивати мовну компетенцію, що включає знання і практичне оволодіння нормами літературної мови, знання правил орфографії та пунктуації;
- виробляти вміння користуватися лексикографічними джерелами та іншою довідковою літературою;
- формувати комунікативну компетенцію, знання, вміння й навички, потрібні для розуміння чужих і створення власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування.

Під час вивчення лексикології студенти мають розібратися в загальних питаннях, зокрема з’ясувати предмет лексикології як лінгвістичної дисципліни.

Надзвичайно важливою є проблема слова як лексичної одиниці, а саме — взаємовідношення слова і поняття, відношення між явищами об'єктивної дійсності.

Тестові завдання рекомендуються для використання безпосередньо у процесі вивчення відповідних розділів курсу сучасної літературної мови. Крім навчальної функції, вони здійснюють функцію розвивальну, оскільки спонукають аналізувати, зіставляти і протиставляти мовні явища, класифікувати й узагальнювати їх, виділяти головне, робити висновки за аналогією тощо. Подача навчального матеріалу у вигляді тестових завдань залучає студента до активної мислительної діяльності, розвиває пізнавальний інтерес, вносить у навчальний процес елемент гри, діалогізації, водночас готує його до виконання контрольної роботи тестового характеру тощо.

Лексикологія - це

- а) розділ мовознавства, який займається теоретичною проблемою укладання словників, збиранням, упорядкуванням та описом словникового матеріалу;
- б) розділ мовознавчої науки, який вивчає словниковий склад мови і слово як його основну одиницю;
- в) розділ мовознавства, в якому вивчається звуковий склад мови.

Лексикологію розрізняють

- а) сучасну (описову) та історичну;
- б) описову та сучасної мови;
- в) диференційовану та історичну.

Розмежування типів лексичних значень ґрунтується на

- а) характері зв'язку відповідних назв з предметами і явищами позамовної дійсності;
- б) особливостях сполучуваності слів з іншими лексичними одиницями у складі словосполучень і речень;
- в) характері зв'язку відповідних назв з предметами і явищами позамовної дійсності, особливостях сполучуваності слів з іншими лексичними одиницями у складі словосполучень і речень.

Основною функціонально-структурною одиницею мови є

- а) звук;
- б) словосполучення;
- в) слово.

У лексикології слово називають

- а) морфемою;
- б) фонемою;
- в) лексемою.

Слово - це

- а) основна функціонально-структурна одиниця мови, що становить звук або комплекс звуків, є будівельним матеріалом для словосполучення і речення;
- б) частина фразового такту, що має переважну кількість звуків, об'єднаних навколо складотворного центра;
- в) найменша одиниця звукової системи, за допомогою якої розпізнаються значущі одиниці мови.

За значенням слова поділяють на

- а) однозначні і багатозначні;
- б) власні і загальні;
- в) подібні і протилежні.

За звучанням або написанням розрізняють такі групи слів

- а) омоніми і пароніми;
- б) омографи і омофони;
- в) омоніми і омографи.

За емоційним забарвленням слова бувають

- а) власне емоційні і залежно емоційні;
- б) нейтральні і емоційні;
- в) урочисті і побутові.

За походженням слова поділяють на

- а) архаїзми і неологізми;
- б) літературні і діалектні;
- в) незапозичені і запозичені.

За активністю вживання слова можуть бути

- а) активні і пасивні;
- б) загальноповжитані і наукові терміни;
- в) ділові штампи і образно-художні.

Емоційно-забарвлена лексика використовується в таких стилях:

- а) публіцистичному;
- б) науковому;
- в) художньому.

Неологізми належать до

- а) активної лексики;
- б) термінів;
- в) пасивної лексики.

Архаїзми поділяють на кілька груп:

- а) власне лексичні, лексико-словотвірні;
- б) власне лексичні, лексико-словотвірні, лексико-фонетичні, морфологічні;
- в) лексико-фонетичні, морфологічні.

Старослов'янські слова можемо розпізнати за такими ознаками:

- а) фонетичними, морфологічними, семантико-стилістичними;
- б) фонетичними, морфологічними;
- в) семантико-стилістичними.

Лексичні діалектизми поділяються на

- а) власне лексичні, лексико-семантичні;
- б) власне лексичні, етнографічні, лексико-семантичні;
- в) власне лексичні, етнографічні.

Полісемантичні слова - це

- а) слова, які мають кілька значень;
- б) слова, які мають семантичне значення;
- в) слова, які мають граматичне значення.

Типи переносних значень багатозначного слова не включають:

- а) метафору;
- б) епітети;
- в) метонімію;

г) синекдоху.

Джерелами збагачення мови є такі мовні явища (зайве позначити):

- а) омонімія;
- б) синонімія;
- в) полісемія;
- г) антонімія.

Слова, які збігаються в одній якійсь формі, називаються

- а) омонімами лексичними;
- б) лексичними повними омонімами;
- в) лексичними неповними омонімами;

Принципова відмінність між омонімією і полісемією полягає у відсутності

- а) спільного звучання;
- б) спільного граматичного значення; •
- в) спільного компонента лексичного значення.

За характером тих ознак, що дають змогу констатувати наявність відповідного відношення між двома або більшою кількістю слів, розрізняють

- а) лексичні омоніми, омоформи, омографи, омофони;
- б) омоформи, омографи, омофони;
- в) повні омоніми, омоформи, омографи.

Омоформи - це

- а) морфологічні омоніми, що виділяються на підставі звукового збігу і однакового написання форм слів, що належать до різних лексико-граматичних класів або ж різних форм одного і того самого слова;
- б) слова, у яких збігається лише частина форм;
- в) слова, які пишуться однаково, але розрізняються наголосом.

Елементи диференціації загальнонародної мови:

- а) діалект, літературна мова, просторіччя, койне;
- б) просторіччя, жаргонізм, літературна мова;
- в) койне, діалект, літературна мова.

Слова, на вживання яких накладена заборона суспільства, - це

- а) арготизми;

- б) жаргонізми;
- в) табуїзми.

Синоніми поділяють на

- а) лексичні, абсолютні і контекстуальні;
- б) стилістичні і семантичні;
- в) лексичні, контекстуальні.

Серед лексичних синонімів виділяють:

- а) стилістичні, семантичні, семантико-стилістичні;
- б) стилістичні, семантичні, семантико-стилістичні, абсолютні;
- в) семантичні, стилістичні.

В антонімічні відношення можуть вступати

- а) слова і словосполучення однієї частини мови;
- б) слова і словосполучення різних частин мови;
- в) словосполучення різних частин мови.

Багатозначне слово може мати

- а) кілька антонімічних пар;
- б) одну антонімічну пару;
- в) не може мати антонімічних пар.

Звуки [o], [ε], що стоять у відкритих складах, чергуються з [i], якщо потрапляють у закритий склад. Це фонетична ознака

- а) праслов'янської лексики;
- б) східнослов'янської лексики;
- в) власне української лексики.

Метафора - це

- а) явище, коли слова збігаються звучанням не в усіх граматичних формах;
- б) перенесення назви дії на результат;
- в) тип переносного вживання слова, що ґрунтується на подібності тих або тих ознак.

Метонімія - це

- а) явище, коли слова пишуться однаково, а відрізняються значенням;

- б) перенесення назви з одного класу предметів на інші, які межують між собою, перебувають в органічному зв'язку;
- в) явище, яке ґрунтується на властивості подібності.

Синекдоха -

- а) перенесення назви предмета на те, що в ньому знаходиться;
- б) явище, коли слова збігаються за своїм звуковим складом, але різняться за значенням;
- в) тип перенесення назви частини цілого на назву цілого, і навпаки.

Фразеологія - це

- а) розділ мовознавства, який вивчає фразеологізми і фразеологічні звороти;
- б) лексично неподільні поєднання слів, сукупність усталених зворотів, висловів;
- в) стійкі сполучення слів, словосполучення.

Спільні ознаки слів та фразеологізмів (зайве позначити) -

- а) комунікативність;
- б) номінативна функція;
- в) відтворюваність;
- г) цільнооформленість.

Ознаками фразеологізмів є

- а) цілісність значення, емоційність, варіативність;
- б) прислів'я, приказки, крилаті слова, афоризми, сентенції, максима;
- в) експресивність, відносна постійність компонентного складу, відтворюваність, цілісність значення.

Стійкі неподільні словосполучення, зміст яких не виводиться із значень слів, що входять до фразеологізму, називають

- а) фразеологічними єдностями;
- б) фразеологічними зрощеннями;
- в) фразеологічними сполученнями.

Стійкі мовні звороти, у яких один із компонентів має самостійне значення, що конкретизується в постійному зв'язку з іншими словами, називають

- а) фразеологічними зрощеннями;
- б) фразеологічними сполученнями;
- в) фразеологічними єдностями.

Семантично неподільні і цілісні словосполучення, у яких цілісна семантика частково мотивована значенням слів, що становлять фразеологізм, називають

- а) фразеологічними сполученнями;
- б) фразеологічними єдностями;
- в) фразеологічними зрощеннями.

Лексикографія - це

- а) розділ мовознавства, який вивчає слово як основну одиницю мови, словниковий склад мови як систему;
- б) розділ мовознавства, предметом якого є теорія і практика укладання словників різних типів;
- в) лексика, створена українською мовою після її відокремлення від споріднених мов, а також успадкована нею з попередніх етапів свого розвитку -- індоєвропейської, східнослов'янської, праслов'янської мов.

Залежно від лексичного матеріалу, способу його опрацювання і призначення розрізняють

- а) енциклопедичні і загальномовні словники;
- б) орфографічні, орфоепічні словники;
- в) етимологічні, тлумачні словники.

До енциклопедичних словників належать

- а) біографічні словники, словники іншомовних слів, енциклопедії;
- б) енциклопедії;
- в) енциклопедії, етимологічні словники, літературні словники.

Історичні словники містять

- а) основні поняття з історії України;
- б) слова і звороти з різних пам'яток з перекладом цих слів на сучасну мову;
- в) тлумачення архаїзмів, історизмів.

Перекладні словники належать до

- а) тлумачних;
- б) загальнономовних;
- в) мовознавчих.

Дають характеристику найдавнішого звукового складу слова, тлумачать походження і зміну значень слів на основі зіставлень зі словами спільного кореня, інших споріднених мов

- а) орфоепічні словники;
- б) тлумачні словники;
- в) етимологічні словники.

Знайти багатозначні слова

- а) думати, міркувати;
- б) іти, сідати;
- в) високий, низький.

Указати ряд, у якому подано однозначні слова

- а) шлях, пісня, вікно;
- б) іменник, суфікс, горобець;
- в) школа, підручник, день.

Знайти однозначні слова

- а) гарний, вродливий;
- б) земля, вільний;
- в) суфікс, краков'як.

Знайти і виділити омографи

- а) сонце - сон це;
- б) приклад - приклад;
- в) коса - коса.

Знайти і виділити омофони

- а) мука - мука;
- б) ключ - ключ;
- в) шию - шию.

Указати стилістичні синоніми

- а) ханжа - святенник - лицемір;

- б) думати - гадати - роздумувати;
- в) успіх - торжество - тріумф.

Указати семантико-стилістичні синоніми

- а) охоче - радо - залюбки;
- б) заметіль - хуга - віхола;
- в) досягнення - здобуток - завоювання.

Указати семантичні синоніми

- а) безмежний - безкрай - безмірний;
- б) амбітний - самолюбний - гордий - честолюбний;
- в) бешкетник - урвиголова - шибайголова - зірвиголова.

Визначити слова з нейтральним емоційним забарвленням

- а) ранок, ліс, інститут;
- б) величний, красень, чудовий;
- в) щемливий, сумний.

Знайти незапозичені слова

- а) поле, лан, вечір;
- б) кафе, пюре, літак;
- в) морозиво, кашпо, пальто.

Визначити неологізми

- а) гетьман, бунчук, корогва;
- б) кпонування, чіп, сайт;
- в) перст, чоло, тать.

У якому рядку всі слова - історизми?

- а) кольчуга, кріпак, смерд, курінь;
- б) поет, громадянин, мох, оселя;
- в) левада, сотник, вражий, берегиня.

У якому рядку всі слова архаїзми?

- а) уста, боян, ректи, зигзиця;
- б) вой, писар, камінь, гречний;
- в) повітря, степ, гора, вода.

У якому рядку всі слова власне лексичні архаїзми?

- а) десниця, зигзиця, брань;
- б) миса, сей, полк;
- в) гетьман, гуртківець, белетристка.

У якому рядку всі слова лексико-словотвірні архаїзми?

- а) весій, перебути, возсіяти;
- б) ріжниця, булава, дослідник;
- в) видавець, автономіст, гуморист.

У якому рядку всі слова діалектизми?

- а) кобеняк, дримба, обора;
- б) водограй, майдан, особливість;
- в) земля, конувка, оберіг.

У якому рядку всі слова лексико-фонетичні архаїзми?

- а) вражий, глас, шкло;
- б) сребро, перебути, сердюк;
- в) фаталізм, властивість, мобілізація.

Визначити серед поданих слів професіоналізми

- а) знаменник, чисельник, синус;
- б) акордитись, ліритись, верстати;
- в) закулісний, бутафорський, комедіант.

Знайти речення, де слово вжите в переносному значенні

- а) У нас по містах вибудовані пишні будинки з ясними вікнами, з широкими ворітьми.
- б) Як умру, то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого, На Україні милій...
- в) Попереду було стільки широкого щастя, що їм навіть не уявлялося,

як це може його не бути.

Знайти в реченні метонімію

- а) Відомо, що за людина з Невкипілого - кремінь.
- б) Сам народний бас, що сидів попереду, теж вибіг на сцену, трохи поспівав.
- в) Він скрізь руку має, а ми що?

Знайти метафору, побудовану на схожості поведінки, способу дії

- а) Втома крадеться тихо, але він втомі взяти себе не дає.
- б) Думки, спогади краяли серце Костомарова.
- в) Померезжав вечір кучерявий льодяними ґратами вікно.

Знайти в реченні синекдоху

- а) Ще можу чаркою почастувати, випий на здоров'я.
- б) Стара, необачна голово... Схаменись!..
- в) А п'єса собі йшла.

Вибрати правильне тлумачення слова автентичний

- а) безвідносний, безумовний, взятий сам по собі, без порівняння з чим-небудь;
- б) який відповідає оригіналові, справжній, дійсний;
- в) який стосується давньогрецької або давньоримської культури, історії, мистецтва, суспільного ладу і т.ін.

Установити тип фразеологічної одиниці зітерти на порох

- а) фразеологічне зрощення;
- б) фразеологічна єдність;
- в) фразеологічне сполучення.

Установити тип фразеологічної одиниці брати до уваги

- а) фразеологічні зрощення;
- б) фразеологічна єдність;
- в) фразеологічне сполучення.

Установити тип фразеологічної одиниці закинути вудку

- а) фразеологічне зрощення;
- б) фразеологічна єдність;
- в) фразеологічне сполучення.

Установити тип фразеологічної одиниці собаку з'їв а} фразеологічне зрощення;

- б) фразеологічна єдність;
- в) фразеологічне сполучення.

Знайти фразеологізм-синонім до виразу багато галасу даремно

- а) не стільки млива, скільки дива;

- б) драти як Сидорову козу;
- в) тільки курява встала.

Указати фразеологізм-синонім до виразу бабині досвітки

- а) яка грушка, така юшка;
- б) ні се, ні те, ні третє чортзна-що;
- в) стригти по спині.

Указати фразеологізм-синонім до виразу плести харамани

- а) сон рябої кобили розказувати;
- б) клоччя жувати;
- в) переливати з пустого в порожнє

Указати фразеологізм-синонім до виразу не стільки млива, скільки дива

- а) грім рака вбив;
- б) годувати штурханцями;
- в) а річ була проста-простісінька.

Знайти фразеологізм-синонім до виразу заливати гусара

- а) наговорити сім мішків лантухів;
- б) ковтати слова;
- в) захлинатися словами.

Знайти фразеологізм-синонім до виразу печені голуби не летять до губи

- а) ханьки м'яти;
- б) накивати п'ятами;
- в) щоб рибу їсти, треба в воду лізти.

Указати фразеологізм-синонім до виразу нічтоже сумняшесь

- а) ляпати язиком;
- б) годувати лящами;
- в) анітрохи не вагаючись.

Указати фразеологізм-синонім до виразу на милування нема силування

- а) яка пряжа, таке й полотно;
- б) на городі бузина, а в Києві дядько;
- в) силою колодязь копати - води не пити.

Завдання

▲ З поданими словами скласти речення. Усно вказати відмінність у значенні цих слів.

Адресат, адресант; матеріальний, матеріалістичний; діалектний, діалектичний; хронометр, хронолог.

▲ Пояснити лексичне значення слів квітучий, безкрай, бігти, туман, команда. Скласти з цими словами речення, в яких би вони вживалися в різних значеннях. Речення зі словом команда записати.

▲ До поданих слів дібрати синоніми.

*Гречний, ошатний, чемний;
ввічливий, цнотливий, шляхетний;
адекватний, ідентичний, відважний.*

▲ Із поданих слів скласти синонімічні ряди.

Задушевний, дужий, сильний, журливий, міцний, сердечний, печальний, щирий, рослий, великий, потужний, сумний, високий, балакати, говорити, чуйний, казати, невтішний, розмовляти.

▲ Замінити визначення одним словом.

Винагорода, яку вручають переможцеві на конкурсі. (Приз.)

Масове інфекційне захворювання. (Епідемія.)

Крижана гора, що плаває в морі. (Айсберг.)

Слова, які мають протилежне значення. (Антоніми.)

Певний режим харчування. (Дієта.)

Відступ у першому рядку. (Абзац.)

Прохід, прокладений під землею. (Тунель.)

Особа, яка очолює вищий навчальний заклад. (Ректор.)

Слова різні за звучанням, але близькі за значенням. (Синоніми.)

Умовні знаки для секретного письма. (Шифр.)

Розмова між двома особами. (Діалог.)

Музичний супровід. (Акомпанемент.)

а Знайти й виправити помилку у виборі слова.

Терміново подзвони... Трудівники журналу... Приймати участь...

На протязі тижня... Піднести квіти... Відкрити двері...

(Терміново зателефонуй.)

(Працівники.)

(Брати участь.)

(Протягом тижня.)

(Вручити квіти.)

(Відчинити двері.)

Перевертати сторінки... (Перегортати сторінки.)

А Дібрати синоніми до виділених слів у поданих словосполученнях.

Незвичайний талант, чепурний будиночок, засушливе літо, баский кінь, ретельний студент, крихітне зернятко, крицевий дріт, іти хутко.

▲ Прочитати. Із запропонованого синонімічного ряду вибрати потрібні слова і вставити їх у речення. Пояснити свій вибір. Записати речення.

Діти (нишком, крадькома, потай, потайки) одне від одного по кілька разів на день ходили до гнізда кропив'янки (О.Копиленко). Рвучкий вітер (крутить, кидає, жбурляє, метає) в шибки вихри дощових бризок (Ю.Збанацький). Над Підгір'ям (світле, ясне, променисте) сонце велично зійшло (І.Франко).

▲ Знайти омоніми в поданих словосполученнях

Падати духом, падати на землю; край вікна, край лісу; глибока балка в степу, залізна балка; коротка розмова, короткий олівець.

▲ Прочитати, виписати антоніми. Указати, якою частиною мови вони виражені, яке загальне значення об'єднує кожну пару антонімів.

Вона була вже не молода, але й не стара, висока, рівна, з довгастим лицем, з сірими очима (І.Нечуй-Левицький). Удень привітно сяло сонце, вночі мерехтіли зорі (За Л.Михайловським). Та чарівна музика, ті чарівні пісні, які він змалечку, мов воду, мов повітря, всотував у себе, приймались легко, без найменших зусиль і хвилювали від перших і до останніх звуків (В.Малець). У жорсткій боротьбі перемагає сильний, слабкий гине або його виганяють (За А.Михайловським).

▲ У наведених реченнях знайти багатозначні слова та вказати вид переносного вживання (метафора, метонімія, синекдоха).

Ще сплять Карпати - глибинь безсонна. Сейсмична зона! Сейсмична зона!
(П.Скунць). *Силу незмірну в собі відчувши, голосом трубним на всю планету я*
закричав (М.Чернявський). *Доморощені злі Дантеси лізуть спогадами на сцену*
(А.Малишко). *Мліє степ, у малинових променях передвечірнього сонця. Мліє і*
сходить до неба степова імла - теж малинова (Г.Тютюнник). Перу І.Білодіда
належать ґрунтовні праці про розвиток сучасної української літературної
мови та про мову окремих письменників (М.Рильський). Наш люд має в собі
багато сили, щоб родити Шевченків, Федьковичів і Франків (В.Стефанік).

▲ Записати окремо архаїзми та історизми. Дібрати сучасні відповідники.
Кольчуга, брань, перст, сап'янци, орда, фунт, узріти, віче, глас, вражий,
соцький, уста, боян.

▲ У реченні знайти власне українські слова, обґрунтувати їхню питомість.

Так отак-то трапляється в світі:

Думав жити, поживати

Та Бога хвалити,

А довелось на чужині

Тільки сльози лити!

Т.Шевченко

▲ Схарактеризувати фразеологічні звороти за ступенем семантичного злиття компонентів.

Блимати очима; важкий на руку; шкребе на душі; собаку з'їсти; ні пари з уст;
березової каші всипати; гарбуза дати; кров з молоком; біла ворона; міняти
шило на мило; брати до серця; передати куті меду; насупити брови.

▲ Зробити лексико-семантичний розбір виділених слів за поданою схемою.

1. З'ясувати значення, в якому слово вживається в реченні.
2. Визначити, однозначне чи багатозначне воно; якщо багатозначне, вказати: пряме чи переносне значення, а якщо переносне, то якого типу.
3. Зазначити, чи слово вільне, чи фразеологічно зв'язане.
4. Назвати синонімічний ряд, до якого воно належить і яке місце в цьому ряду займає (домінанта, ідеографічний чи стилістичний синонім).

5. Визначити, чи слово активного вжитку, чи має периферійне вживання (архаїзм, історизм, неологізм); яке воно за сферою вживання (стилістично нейтральне, книжне, розмовно-побутове, професійно-термінологічне, діалектичне, жаргонне) та за походженням.

На стінах ряд у ряд тьмяно побликували поїдені прозеленню шоломи, кольчуги, щити, списи (С.Скляренко).